

ISKOLA ÉS HONISMERET

Tanítómestereink

Babits Mihály:

Erkölc és iskola*

(Részletek)

[...] Mert van az iskolának erkölcsi hatása, van most is, éspedig kiszámíthatatlan nagy: amint a gyermek kedélye kiszámíthatatlanul hajlékony. De ez nem a leckék, tanítások hatása, hanem a jellemek egymásra való hatása. Ezt a természetes hatást céltudatosá tenni s kizárólag jó irányba terelni: a jövő feladata. Ez a hatás pedig kétágú: a tanulóknak egymásra hatása; és a tanár hatása a tanulókra. Az első nagyon sok rossznak okozója: de ellenőrizve igen sok jónak szülője is lehet. Kétségtelen, hogy a zárkózott, pajtástalan gyermekek lelkileg romlatlanabbak a bandásoknál; de testileg nem mindig egészségesebbek, ami szintén az erkölcshez tartozik. S a tapasztalás mutatja, hogy a gyermekekre egymás révén lehet legjobban hatni. Mert a gyermek alapján nemes lelkének egyik leghatalmasabb tirannusa a szégyenrét. S elsősorban pajtásai előtt szégyenli magát. Ez viszi sok rosszra, s ez viheti sok jóra is.

Mert a gyermek lelke alapján nemes, nemesebb, mint az átlag felnőtte. Ezt a tanárok alig képesek észrevenni, mert a tanárok, hála az iskolai fegyelemnek, nem ismerhetik meg tanítványikat. De észrevette Schopenhauer, észrevette Hugo Viktor, észrevette mindenki, aki gyermekeket iskolán kívül ismer és szeret. Nincs megrázóbb és igazabb lap Schopenhauerben, mint amely arról szól, hogyan lesz a gyermekből közönséges ember. A gyermek lelkének mélységei vannak, amelyeket mi legfőljebb emlékeinkből sejtethetünk. Őt még izgatják olyan problémák, melyekre közülünk csak a zseni gondol. Agyában az élet szűz és friss benyomásai élénkebb életre kelnek. Nagyobb és fontosabb előtte minden, s szeme művész szeme. Gondolatai izgatóbbak, érzései nagyobbak. Eppen azért a gyermek jobb és romlottabb, mint mi. [...] Azonkívül a gyermekben a legkisebb erkölcsi kétely pusztítóbb és mélyebben pusztító. Pesszimizmusa feketébb, és gonoszúsága nagyobb gonoszúság. Szenvedélye nagyobb szenvedély. Mind-ezekért mi is felelősek vagyunk, akiknek személye akaratonkon kívül is a legnagyobb hatással van rájuk. Szülők, tanárok, gondolatok-e már erre? Gondolatok-e rá, hogy leereszkedjete a gyermeki lélek mélységeibe, és megmentséte a gyöngyöket, és megöljéte a szörnyeket, melyek ott lenn laknak? Nem, hisz ezt nem engedi a fegyelem. Ez a fal és bilincs. Vettéte-e valaha komolyan a gyermeket? Beleképzeltéte-e magatokat az ő helyébe? Tudjátok-e, hogy az, amit ti kicsinyes dolognak láttok, amin ti mosolyogtok: neki rettenetes rémek és lélekesemények? Láttátok-e a tizenhat éves „rossz” fiút, aki oly ideges, hogy egy keményebb szavatokra képes sírva fakadni. És két napig a legnagyobb jóhiszeműséggel s valóban heroizmussal iparkodik kievickélni az akaratnélküliség borzasztó útvesztőjéből, amelybe jutott. De csak két napig. Néztéte-e a most nyúló, serdülő, szórakozott fiút? Homlokán az első pattanások; szeme, míg ti a piritról beszélte neki: bután messze mered: tudjátok ki ő? A nemzet reménye! A jövő reménye! Láttátok a romlottat, aki dacos, kétségbeesett, mert nem tud megjavulni: s nem érezték lelkifurdalást? Nektek kellett volna őt megjavítanotok. Ti hattok lelkére legtöbbit; de mit tettéte, hogy hatásotok mindig jó és biztos legyen? [...]

S vajon a szülőké és a tanároké az egyetlen felelősség? Szó sincs róla. Orvosok, újságírók, kiknek írásait a gyermekek ellenőrizhetetlenül olvassák, színészek, kiknek játékát nézik, s valóban az egész társadalom dolgozhatik azon a nagy munkán, amely: a jövő nemzedék előkészítése. S van-e valami nagyobb dolog? Ezzel szemben mindent félre kellene tenni. [...]

S még egyszer idézem Nietzsche szavait:

– Mit törődöm veletek, ti jelenlegiek? A jövő országába nézek, gyermekeim országába.

Így beszélt Zaratusztra.

– S hagyjátok hozzám jönni a gyermekeket – így szól Krisztus, ki nem katedréről tanított.

* Megjelent a Szeged és Vidéke 1908. március 3-i számában.

Csoma-alap a sepsiszentgyörgyi Székely Mikó Kollégiumban¹

Rövid tanulmányomban a Kézdivásárhelyi Katonai Nevelőintézetben és a Székely Mikó Kollégiumban létező Csoma-alapítvány történetét ismertetem, mint a Háromszéken létező iskolai alapítványok egyik legfontosabbikát.²

A Kézdivásárhelyi Katonai Nevelőintézet létrehozásának ötlete Rorestáni Johann Purcell ezredparancsnok nevéhez fűződik. Az intézet tervezetét 1817. szeptember 15-én nyújtotta át a Kézdivásárhelyre látogató Ferenc császárnak. Az ötlet elnyerte az uralkodó tetszését, ezért engedélyt adott annak kivitelezésére. Az építkezéseket Székelyföldön összegyűjtött adományokból fedezték, amelyek a 14. és a 15. határezred, a 11. székely huszárezred állományától, a gyalogezredek tisztikarától, a huszárezred tisztjeitől származtak. Az összegyűjtött összeghez csatolták az ezredek kezelésében álló revendikált havasok jövedelmét, valamint az erdélyi civil lakosságtól begyűjtött adományokat. Az építkezéseket 1818-ban kezdték el és 1822-ben fejezték be. A hivatalos átadásra 1823. május 1-jén került sor.³ A felépített intézet homlokzatára a következő felirat került:

Educandae soboli Martiae
Siculorum Limitaneorum Subsidiis
Privataque munificentia
Extractum
Francisci I. Et Carolinae Augustae
Transilvaniam perlustrantium
Memoriae Dicitum
MDCCCXXXIII.⁴

Az iskola két részből állt. Az egyik a civil tagozat volt, ahol 7 éves kortól tanították a jelentkezőket 12 éves korukig. Innen beiratkozhattak az intézet felsőfokú részébe, az un. Kadét-iskolába, ahol civilek és katonák által vezetett tisztképzés folyt. Az intézmény 115 tanulóra volt berendezve, ám rendszerint sokkal többen tanultak benne. Az oktatás nyelve német volt. Az intézmény 100 alapítványi hellyel is rendelkezett. Akik ezeket foglalták el, katonaruhában kellett járjanak. Az alapítványok közül ismerjük a Kovács Miklós-féle alapítványt és a római katolikus püspöki 4000 Ft-os alapítványt, melynek kamataiból két székelyföldi tanulót tanítottak. Báró Szepessy Ignác püspök 500 Ft alapítvánnyal rendelkezett, Cseh Zsigmond 2000 Ft adományozott.⁵ Az iskolát a császári kincstárból származó évi 4000 Ft is támogatta. Ez 100 tanuló tanítási költségeit fedezte.

A Körösi-alap története a nagy utazó távol-keleti kutatásaihoz kapcsolódik. Körösi 1821-ben segélyt kért az anyaországtól. A kutató kérését a Pesten megjelenő Tudományos Gyűjtemény (1821) című folyóiratban hozták nyilvánosságra Thaisz András szerkesztő jóvoltából. Két hónap alatt Erdélyből begyűjt 86 arany, amit el is küldtek volna Teheránba, de nem sikerült a kutató nyomára bukkanni. Végül 1825-ben 2878 forint összegyűjtéséről számoltak be, amit a kutató az osztrák nagyköveten keresztül London érintésével 1832-ben kapott kézhez Kalkuttában. Csoma a pénzt megköszönte, de nem kívánta saját céljaira felhasználni, hanem szanszkrit könyveket akart vásárolni. Az összeget letétbe helyezte, de a bank csödbe jutott, a pénz elveszett. Az indiai brit kormány azonban nagyvonalúan kárpótolta 300 arannyal. Ebből az összegből Csoma 1835-ben 200-at elküldött a Magyar Tudós Társaságnak. A pénzt Döbrentei visszautasította, így Csoma 1835. július 18-ki Nagyenyedi Kollégiumhoz címzett levelében elküldte iskolájának. Az alapítványt művelődési és jótékony célra szánta. Ezután létesítette többi alapítványát: 100 arany értékben „*Kenderesi-Körösi stipendium*” néven a Nagyenyedi Kollégium jó tanulóinak, „*Csoma stipendium*” néven 100 aranyat a Kézdivásárhelyi Katonanevelő Intézetnek, 100 aranyat juttatott öccsének, Csoma Gábornak, 100 aranyat pedig szülőfalujának, Körösnek, a lakosok között va-

¹ Elhangzott 2012. április 12-én Kovásznán, a Körösi Csoma Sándor emlékére rendezett tudományos konferencián.

² Háromszék egykori közigazgatási egység volt a történelmi Erdély délkeleti részén. Területe 1876–1920 között az 1876. évi közigazgatási átszervezésnek megfelelően 3889 km². Magyar Nagylexikon IX. kötet. Bp., 1999. 241–242.

³ Demeter Lajos – Kisgyörgy Tamás: Életem Háromszék. Boldog békeidők. Sepsiszentgyörgy, 2011. 336.

⁴ Berecz Gyula: Háromszék vármegye népoktatási intézeteinek története. Néhány adat hazai közoktatásügyünk történetéhez. Brassó, 1893. 130.

⁵ Berecz i. m. 337.

lő kiosztásra. 50 aranyat magának küldött haza, szülőfalujába, azzal a megjegyzéssel, ha nem térne haza, az összeg testvérei gyerekeit illesse meg.⁶ Kőrösi alapítványai 1938-ig mind fennmaradtak.

Nem tudjuk pontosan, hogy az 1836-tól jegyzett Kőrösi-alapból Kézdivásárhelyen kiket tanítottak. A Kőrösi által 1835 júliusában a nagyenyedi professzoroknak írt levélen kívül nem ismerünk más alapító okiratot, ha létezett ilyen egyáltalán. Annyi bizonyos, hogy az intézetben székelyföldi családok gyerekei tanultak és az alapítvány kamataiban részesülők közülük kerültek ki. 1848 előtt csak Kézdivásárhelyről 170-en végeztek itt, nagy részük honvédtiszt lett a szabadságharcban, vagyis a császár ellen fordult. Tulajdonképpen az 1849-es szabadságharc vetett véget az intézetnek, amikor az épület gyakorlatilag kiürült. Ez év júliusában a növendékek végleg elhagyták az épületet.⁷ Az 1850-es évek végén az iskola számára létrehozott alapítványokból kettőt – a Csoma- és Cseh-alapítványt – a Sepsiszentgyörgyi Református Tanoda örökölt meg.

A Sepsiszentgyörgyi székhelyű Székely Tanodában az évek során rengeteg családi vagy magánalapítvány jött létre, amelyek jól meghatározott célt kívántak szolgálni alapítóik kívánsága szerint. Köztük van a Kőrösi Csoma Sándor által létrehozott két alapítvány is, amely az adatok szerint 1860-tól támogatta a növendékek taníttatását. Első kamataiból jutalomkönyvet és ösztöndíjat osztottak a diákoknak. A másodikban leírt összeg, 735,70 forint tőkésítésre várt, amíg elérte az 1000 forintot. Az alapítvány összegének évről évre való alakulását a Székely Mikó Kollégium értesítői alapján tudjuk követni, 1881-el kezdődően.⁸

	Kőrösi-alap I.	Kőrösi-alap II.
	Forint	
1880–1881	944,50	
1881–1882	944,50	
1882–1883	1050	
1884–1885	164,26	944,50
1885–1886	164,26	944,50
1886–1887	900	514,76
1887–1888	900	542,58
1888–1889	900	567,67
1889–1890	900	581,85
1890–1891	900	611,28
1891–1892	900	626,56
1892–1893	900	658,26
1893–1894	900	719,18
1894–1895	900	754,09
1895–1896	900	735,70
1896–1897	900	802,48
1897–1898	900	840,89
1898–1899	900	878,69
	Korona	
1899–1900	1800	1805,24
1900–1901	1800	1921,28
1901–1902	1800	1932,87
1902–1910	1800	2000
1910–1911	1800	2083,26
1911–1912	1800	2082,52
1912–1913	1800	2085,68
1913–1914	1800	2094,47
1914–1915	1800	2091,77
1915–1916	1800	2091,77
1916–1918	1800	2095,68

⁶ *Csetri Elek*: Kőrösi Csoma Sándor. Bp., 1984. 152–153.; Kőrösi Csoma Sándor Levele a nagyenyedi professzorokhoz, Kalkutta, 1835. július 18. In.: *Terjék József*: Emlékek Kőrösi Csoma Sándorról. Levelek, okiratok, emlékezések. Bp. 1984. 131–132.

⁷ *Demeter – Kisgyörgy* i. m.

⁸ A Sepsiszentgyörgyi Református Székely Mikó Kollégium értesítői az 1881–1919 közötti évekből (36 kötet).

Az I. Körösi-alap összege az 1880–1881-es tanévben 944,50 Ft volt. Ez jelentősen csökkent az 1884–1885. és az 1885–1886. tanévben, hogy aztán 1886-tól 900 Ft-ban állapodjon meg. A csökkenés valószínűleg a II. Csoma-alap elindításával hozható összefüggésbe, habár erre az értesítőben nincs egyértelmű utalás. A második alap kamatait nem használták fel. Azok az alapösszeghez adódtak hozzá évente. A koronára való áttérés után az I. Csoma-alap hasonlóan alakult az előbbi időszakhoz. Annak kamatait évről évre felhasználták jutalomkönyvek kiosztására. Az évek során az előkészítő és gimnáziumi osztályokból változó számú tanuló részesült az alap kamataiból – ösztöndíj vagy jutalomkönyv formájában – jó tanulásiért, tornateljesítményért vagy szép éneklésért. Az 1881–82. tanévben 25 tanuló kapott jutalmat, 1884–85-ben 40, 1885–86-ban 28, 1886–87-ben 21, 1887–88-ban 29, 1888–89-ben 27, 1889–90-ben 17, 1890–91-ben 24, 1891–92-ben 19 stb. Közülük talán a legismertebb *Makkai Sándor* (Nagyenyed, 1890. május 13. – Budapest, 1951. július 19.) a későbbi író és református püspök volt, aki az 1907–1908-as tanévben, VIII. osztályos diákként részesült könyvjutalomban.

A II. Csoma-alap, miután 1909-ben elérte az 1000 Ft, illetve 2000 korona értékét, annak kamatait 7 tanéven keresztül folyamatosan felhasználták. 1910-től újból tőkésítették a felgyűlt összeget, kamatait újból csak az 1914–1918 közötti tanévekben használták fel.⁹ A Csoma-alapítvány kamatai az 1924–25-ös tanévtől újból feltűnnek a kollégiumi értesítőben, és annak felhasználását nyomon követhetjük az 1937–38-as tanévig.¹⁰ Azok az alapítványok, amelyeket a kézdívasárhelyi Katonai Nevelőintézetben hoztak létre annak 1823-as megnyitása után – köztük a Csoma-alapítvány – több mint száz éven keresztül szolgálták a háromszéki oktatásügyet, segítséget nyújtva számos székelyföldi diáknak a továbbtanulásban.

Tóth Szabolcs Barnabás

A Rimaszombati Csehszlovák Állami Reálgimnázium húsz esztendeje (1918–1938)

Az első világháború utolsó évében a Rimaszombati Egyesült Protestáns Gimnázium zaklatott, zűrzavaros viszonyok között, a papirhiány és a megnövekedett nyomdaköltségek miatt valószínűleg nem tette közzé szokásos évi Értesítőjét. A tanári testületből 1918 folyamán öt tanár katonai szolgálatot teljesített. Az ifjúság köréből tizenegy nyolcadikos, köztük Wallentinyi Dezső (később György Dezső néven elismert író és költő) a hadba vonulást vállalta. A tanítást idegen környezetben, pl. a polgári iskola épületében, a város különböző részeiben található helyiségekben a 338 tanuló számára csupán 8 rendes tanár biztosította.

A város közbiztonságának romlása az oktatás folyamatosságát és nyugalmit jelentősen befolyásolta. 1918. május 12-én a volt dohánygyár (akkor kaszárnya) területén állomásozó 80. sz. közös gyalogezred pótzászlóaljja az elrendelt szabadságzárlat miatt fellázadt. Engedetlenségre, gyújtogatásra került sor. A Losoncra érkező megtorló katonai alakulat elől a lázadók elfutottak, de sok rejtőzködőt felkutattak. Az október 15 és 20 között kitört újabb katonai lázadásnak már politikai jellege volt. Szentiványi József bejei földbirtokos október 25-én a megyegyűlésen többek között a harcoló katonai alakulatok hazarendelését szorgalmazta. Mindezek az események tükröződtek az iskola életében.

A város képviselőtestülete 1918. december 28-án tiltakozott a város megszállása és a Csehszlovák Köztársasághoz való csatlolás ellen. A Magyar Tanácsköztársaság kikiáltása után (1919. március 21.) a csehszlovák államhatalmi szervek a városból előbb a munkásság, majd a magyar polgári réteg vezetőit internálták. Az új demarkációs vonal elfoglalását a csehszlovák hadsereg rimaszombati zászlóaljja hajtotta végre. A magyar vörös hadsereg 39-es brigádja május 31-én bevonult a városba, és megalakult a tanács hatalom megyei és városi direktórium. A két összekötő tiszt a fegyverszünet elfogadása (június 24-e) után, július 5-én a csehszlovák hadsereg és a magyar vörös hadsereg felsorakozott alakulatai előtt hagyományos külsőségek mellett a várost átadta-átvette.

A leírta alapján képet alkothatunk az 1918/19-es tanév lefolyásáról. A több mint hat évtized során kialakult rend és az intézet protestáns jellege alapján az iskolát húsztagú, a fenntartó hatóságok által mindkét protestáns egyház egyenlő számarányban választott képviselőiből álló igazgató tanács irányította még 1920-ban is. Trianon után egyes tanácsstagok tisztségükről lemondtak és a régiék mellé újakat választottak. Az igazgatótanács a csehszlovák hivatalos szervekkel való kapcsolatfelvétel szándékát

⁹ Uo.

¹⁰ A Sepsiszentgyörgyi Református Székely Mikó Kollégium értesítői az 1919–1938 közötti évekből (15 kötet).

1919. július 29–30-án Liptószentmiklóson, a csehszlovák kormány tanügyi képviselőinek jelenlétében megtartott egyházkerületi tanügyi értekezleten előterjesztett memorandumában fejezte ki. Ebben kérte az intézet egyházi iskolaként való elismerését a magyar tanítási nyelv meghagyásával. Az értekezlet az iskolát eddigi egyesült protestáns jellegének sértetlen fenntartása mellett felekezeti iskolául elismerte. Biztosították a továbbiak során az intézet nyilvános jellegét. Döntés született az intézet keretében a csehszlovák tannyelvű osztályok létesítéséről is. Mindez a gimnázium további működése szempontjából lényeges volt.

A kormány Rimaszombatba küldött bizottsága augusztus 24-én az intézetet az előírások szerint ténylegesen csehszlovák igazgatásba átvette. A püspök az Egyesült Protestáns Gimnázium igazgatói tisztségével Csányi Ondrej evangélikus tanárt bízta meg. Ő azonban rövid négy hónapi működés után visszatért Rozsnyóra. Tisztségét Loysch Ödön ideiglenesen megbízott igazgató vette át, aki a nehéz háborús időkben is vezette az intézetet. A tanárok további működésének feltétele a „hüség fogadalom” vállalása volt, melyet a testület 18 tagja 1919. október 24-én Hanes Emil főispáni tanácsos kezébe tett le. Így illetményeiket 1919. szeptember 1-jétől visszamenőleg kiutalták.

A tanév során a tanítás az ún. nemzeti tantárgyak – a magyar történelem és földrajz – kivételével a régi tanterv szerint folyt. Tanár hiányában gondot okozott a szlovák nyelv rendszeres oktatása. A VIII. osztályban Magyarország oknyomozó története helyett az újkor történetét, majd a Csehszlovák Köztársaság történelmét, földrajzát és alkotmányát oktatták. A tanulók száma jelentős volt, akadt 86 fős létszámú osztály is. Az iskola szertárait, berendezését ért anyagi veszteség értékét a kárbecslő bizottság 121.617 korona összegben állapította meg. Az intézet hagyományaihoz híven a felsősök Tompa- és az alsósok Pósa-önképzőköre, a zenekör, a cserkészek szervezete és a gyámintézet tanári vezetése mellett, minden gond ellenére, ismét működött. A tanulók segítése a javarészt hadikölcsönbe fektetett ösztöndíj alapítványokból nem volt lehetséges. Az államszegély elmaradása, késedelme miatt az intézet igazgatósága a tanév folyamán a tanulókra „iskola-fenntartási járulékot” vetett ki.

Az 1920/21. tanévben a tanári testület jelentősen megváltozott. Az igazgatótanács a régi 21 főből álló tanári testületet Faluba Ján és Mándy Antal egy-egy évre történt megválasztásával növelte. Miniszteri rendelet nevezte ki Mišečka Bernardot, Németh Pavelt és Poštha Júliust a szlovák osztályokhoz helyettes tanárokká. Az I. és II. évfolyamon 20, illetve 9 tanulóval szlovák párhuzamos osztályokat létesítettek. Poštha Július gyakorló tanár kinevezésével az I-VII. osztályokban a szlovák nyelv oktatását biztosítani tudták. Ezt a feladatot a VIII. osztályban heti 4 óra keretében Németh Pavelra bízta. A tantervben is jelentős változásokat eszközöltek: a német nyelvet a rendes tantárgyak közül törölték, helyette a francia nyelv került előtérbe.

Az 1921/22. tanév értesítőjében már a szlovák osztályok tanulóinak a névsora is szerepel. Az I. osztályban 58, a II.-ban 19 és a III.-ban 13 a diákok száma. Tanáraik: Mišečka Bernard, Németh Pavel, továbbá Faluba Ján, akit a szlovák párhuzamos osztályok különálló tanári testületébe helyeztek át. Mindhárman magas óraszámban, heti 27–29 órában vállalták a tanítást. Az igazgatótanács egy megüresedett helyre, a matematika-fizika „tanszékre”, az intézet volt diákját, a nyústyai származású Frenyó Lajost hívta meg. A magyar tannyelvű IV–VIII. osztályokban a szlovák nyelvet összesen húsz órában Poštha Július tanította. Ebben a tanévben érettségizett az iskolai épület tervezőjének, Tóth Bélának a fia, a kiváló festőművész, városunk hajdani arculatának megörökítője, világhírű bábjátéktervező, A. Tóth Sándor.

A statisztikai kimutatásokból kitűnik, hogy a csak magyarul beszélők száma 289, a csak szlovákul tudók száma 11 volt, és a mindkét nyelvet bírók 107-en voltak. Felekezeti megoszlás szerint 169 ág. hitvallású evangélikus, 97 református, 124 római katolikus és 66 izraelita látogatta az iskolát. A tantestület igényességét bizonyítja, hogy a 485 növendék közül 80 volt kintüntetett és csupán 67 a pótvizsgára utasított. Háromszázhuszonöt diák fizetett teljes tandíjat. A szlovák párhuzamos osztályok tanulói az egyházi hatóság és az iskolaügyi osztály (referátus) határozata értelmében csak 100 korona beíratási díjat fizettek. A tandíjmentesek száma csupán 27, fél tandíjat 25 tanuló fizetett. Az intézet működését Hatala Štefan a háromnapos májusi főigazgatói látogatása során ellenőrizte. Az érettségi vizsgákat, a háború előtti hagyományoknak megfelelően, évente három alkalommal tartották meg: őszi, februári (a félévre visszautasítottak számára) és a rendes évvégi terminusban.

Az 1923/24. tanév a jelentős változások időszaka. Az 1853. október 11-től, 70 éven át működő, országos hírnevű Egyesült Protestáns Főgimnázium államosítását – a hónapok óta folyó tárgyalások után – az Iskola- és Népművelésügyi Minisztérium 1923. november 3-án kiadott 125027/II. számú rendelete megerősítette. Ennek értelmében az iskola fenntartói a gimnáziumot a csehszlovák államnak azzal a feltétellel adták át, hogy ha a későbbiek során a katolikus egyház a maga intézeteit megnyithatja, a protestáns egyházak is jogosultak lesznek a gimnáziumot újra megnyitni. A minisztérium a szerződés értel-

mében kötelezte magát, hogy az intézetet mint magyar tannyelvű állami reálgimnáziumot a törzsosztályok mellett a csehszlovák tannyelvű párhuzamos osztályokkal együtt fenntartja. Az állam 1923. szeptember 1-jétől magára vállalta az intézet minden személyi és dologi kiadását, egyben átvette az alkalmazottak kinevezési jogát. A csehszlovák államkincstár az iskola épületét, berendezését és gyűjteményeit 15 évre, 1938. augusztus 31-ig évi 6000 Kcs összeg fejében bérbe vette. Az épület karbantartása az állam feladata lett. Rimaszombat városa az intézetet továbbra is évi 100 m³ kemény tűzifával és 1600 Kcs-vel támogatta. Loysch Ödön ideiglenes igazgató lemondott, őt felmentették és Faluba Ján tanárt bízták meg 1924. június 18-tól az intézet ideiglenes igazgatásával. A szlovák osztályok tanári kara Funda Jozef, Kodl Karol, Korbel Alexander csehországi és Velíšek František vágújhelyi tanárok kinevezésével nyolc főre emelkedett. A tanári testület az év során fájdalommal vett búcsút Wallentinyi Dezsőtől, a magyar irodalomtörténet lelkes ápolójától, több közeleti tisztség viselőjétől, (aki Ferenczy István leveleinek kiadója, Tompa Mihály írásainak gyűjtője volt). A tanév során két ízben több napos látogatást tett az iskolában Hattala Štefan országos tanfelügyelő; Naihöfer R. miniszteri tanácsos az iskola épületét vizsgálta meg; Nerad J. a szlovák osztályokat, Vydra V. a rajz és Tesaf B. a testnevelés oktatását ellenőrizte. Ezek a látogatások a későbbi évek során rendszeressé váltak.

Az iskola állami kezelésbevétele előtt az 1922/23. tanévről megjelent magyar nyelvű értesítőn az iskola neve: „Rimavská Sobotai (Rimaszombati) Egyesült Protestáns Gimnázium”. Az 1923/24 tanévről, az igazgató és a tanári kar által kiadott első értesítő címlapján az iskola megnevezése: „Rimavskásobotai čsl. áll. Reálgimnázium.” Tíz évvel később, az 1934/35. tanév XII. értesítőjén: „Rimavská-Sobotai Állami Magyar Reálgimnázium Szlovák Párhuzamos Osztályokkal” olvasható.

A diákok osztályonkénti névsorában a tanulók neve után születési helyüket az új, vagy a magyar elnevezés, esetleg annak szó szerinti fordítás alakjában tüntették fel. Így Uzapanyit, Dobóca, Feled helységeket olvashatunk, noha Feled hivatalos neve előbb Feled¹, majd Veledin, csak később lett Feledince. A környező országok helységneveit is olvashatjuk, sőt tengeren túliakat is: Borsodnádasd, Dés, Nagybeccskerek, Tatabánya, Budapest, Nagykanizsa, –Dayton (Ohio), New York. Mindez a szülők munkahelyhez kötöttségére és hazatérésére utal.

Az 1924/25. évi tanévnyitó alkalmával felolvasták és megmagyarázták az iskolai rendtartást. Az I. magyar osztályban 73, az I. szlovák évfolyamban 65 a tanulók létszáma. Lemorzsolódásról nem lehet beszélni, hiszen a következő tanévben a másodikosok osztálylétszáma 74, illetve némi esőkenes mellett 53. Ezekben a tanévekben a magyar osztályokba sok nagyrocei, ratkói, breznói, ráhói, polomi, varbóci szlovák nyelvtérületi illetőségű tanuló járt. Az említett évfolyamok tanulóinak létszáma az V. osztályban már csak 33, illetve 39. Közülük az 1931/32. tanévben a VIII. osztályokban 25 és 37 maturandus készült az érettségi vizsgára. Az állami gimnázium 1925. április 27-én magas rangú vendégeket fogadott: Markovič Ivan iskola- és nemzet-művelésügyi miniszter, Mašek František miniszteri tanácsos, Slávik Juraj, a XVIII. megye (nagyzsupa) zsupánja, Kepl Jozef szaktanácsos és Hanes Emil járási főnök társaságában látogatta meg az iskolát. A miniszter három szlovák és két magyar tannyelvű osztályban tanítási órákon vett részt. A statisztikai kimutatásban az izraelita vallás egyben a zsidó nemzetiséggel azonos. A törzsosztályokat 68, a párhuzamos szlovák osztályokat 13 izraelita tanuló látogatta. Az évi értesítő krónikájában a következőket olvashatjuk: „Az iskola épülete nem felel meg teljesen a kívánatoknak, szükséges az ablakok, ajtók, padlók javítása; újabb építkezés nélkül pedig nem lesz lehetőségek a jövő évben a szlovák VII. osztály elhelyezése sem.” Ez az építkezés 1936-ban valósult meg.

Faluba Ján az 1925/26. tanévben már az intézet véglegesített igazgatója. Figyelemre méltó, hogy igazgatói teendői mellett, akár heti 20 órát is tanított. Nincs helyettese. Szociális érzületéről tanúskodik a szegény sorsú és a vidéki diákok támogatása. A magyar nyelv szakfelügyelője, Jančovič František az iskola magyar tannyelvű osztályaiban a magyar nyelv oktatását első alkalommal 1926. február 25–26-án ellenőrizte. Látogatásait a további évek során megismételte.

Megdöbbenő esemény zajlott le 1926. június 8-án a gimnázium igazgatói irodájában. Vályi István, Feledről bejáró, nyolcadik osztályos diák, özvegyen maradt asszony fia, kora délután váratlanul belépett Faluba Ján igazgató irodájába. A érettségi előtt álló, zaklatott lelkiállapotú fiatalember merész cselekedetre szánta el magát. A zsebéből elővett Browning pisztolyát az igazgatóra szegezte és azt követelte, hogy javítsa ki a csehszlovák nyelvből kapott elégtelen osztályzatát. Dulakodásra került sor. Két pisztolylövés következtében az igazgató megsérült. Az egyik lövedék balkezének gyűrűsujját sérítette meg, a másik golyó zakója alatti pénztárcájába fűródött. Vályi István a helyszínen végzett magával. A tragédia mind a diákság, mind a lakosság körében megdöbbenést, lelki megrázkódatást váltott ki. Az értesítő tanúsága szerint az igazgató Vályi Istvánt nem tanította. Talán közbenjárását kívánta kikényszeríteni. A nyolcadik osztályban a csehszlovák nyelv tanára Mišečka Bernard volt. A végzetes kiemelélt merényletről az 1927/28 évi értesítőben olvashatunk.

Az államosított gimnázium negyedik tanéve ismét jelentős események és változások időszaka lett. A két tagozat különálló tanári testületet alkotott, viszont a besegítés kölcsönös volt. A 12 fős csehszlovák tagozat testületéből négyen a magyar tagozat osztályaiban, a 15 fős magyar tanári karból hatan a szlovák tagozaton is oktattak. A szlovák tagozat tanárainak a heti óraszám elérte a 28-30 órát is. A szlovák tantestületben kezdet óta csupán hárman működtek. Az új tanár egyénisége, rátermettsége, előadómódja a tanár-diák kapcsolatot meghatározta. A nagy létszámú osztályokban ritkább volt a számonkérés, ez a diáktól rendszeres felkészülést követelt. Ennek a tanévnek a legjelentősebb eseménye a szlovák tagozat 1927. június 14–15. között megtartott első érettségi vizsgája. Erről az intézet krónikája így emlékezett meg: „Korszakalkotó esemény volt ez, melynek beláthatatlan a jelentősége nemcsak az intézet, hanem az egész környék számára és nagyfontosságú a mi fiatal államunkra nézve is, mely ez intézet által erős határmenti bástyát nyert.” A szóbeli érettségi vizsgát Hattala Štefan országos iskolafelügyelő nyitotta meg. Beszédet mondtak Hanes Emil járási főnök és Uram Ján elemi iskolai tanfelügyelő. A 13 jelölt közül heten kitüntetéssel, négyen egyhangúlag és ketten szótöbbséggel nyertek képesítést. A magyar törzstagozat 19 diákja közül ötven kitüntetéssel, hatan egyhangúlag, ötven szótöbbséggel tettek érettségi vizsgát. Két tanulót fél esztendőre visszavetettek. A magyar osztályok tanulói közül 119 helyben lakó, 81 helybéli felügyelőknél lakó és 70 diák bejáró volt. A szlovák tagozaton ez az arány a következő: 38:47:133.

Az 1927/28. tanév értesítője az intézet, a Csehszlovák Köztársaság megalakulása óta eltelt 10 év történetének az összefoglaló áttekintését is közli. Két táblázat az egyes tagozatokon tanuló diákok számának alakulását mutatja be.

A magyar tagozat tanulóinak a statisztikája az 1918/19 – 1927/28. években

Az év végén	A tanulók száma	Anyanyelv					Vallás						
		szlovák	cseh	magyar	német	román	róm. kath.	görög kath.	ág. h. ev.	ref.	baptista	izr.	más
1918/19	371	90	–	279	2	–	102	3	108	101	–	54	–
1919/20	423	39	–	378	5	1	118	3	137	86	1	68	1
1920/21	407	29	–	375	2	1	123	5	113	101	–	64	1
1921/22	376	15	–	360	–	1	110	1	104	7	–	63	1
1922/23	294	11	–	282	1	–	94	1	8	70	–	51	–
1923/24	302	9	–	291	2	–	93	2	73	74	–	60	–
1924/25	303	7	–	296	–	–	107	2	61	64	–	68	1
1925/26	288	2	–	285	1	–	106	–	56	64	–	62	–
1926/27	274	1	–	273	–	–	104	–	49	68	–	53	–
1927/28	230	–	–	230	–	–	90	1	30	60	–	49	–

A magyar tannyelvű osztályok kezdeti magas létszáma a Szlovákia távolabbi vidékeiről érkező, tanulmányaikat anyanyelvükön befejezni kívánó diákok jelentkezésével indokolható.

A szlovák tagozat tanulóinak a statisztikája az 1918/19 – 1927/28. években

Az év végén	A tanulók száma	Anyanyelv					Vallás						
		magyar	cseh	szlovák	német	orosz	róm. kath.	görög kath.	ág. h. ev.	ref.	baptista	izr.	unitárius
1918/19	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
1919/20	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
1920/21	29	–	–	29	–	–	4	–	25	–	–	64	1
1921/22	84	–	5	79	–	–	14	1	65	–	3	63	1
1922/23	119	6	4	108	1	–	23	1	82	1	12	51	–
1923/24	171	10	11	149	1	–	47	1	108	2	11	60	–
1924/25	200	11	8	179	1	1	58	2	123	3	13	68	1
1925/26	208	16	13	175	3	1	64	1	114	3	15	62	–
1926/27	215	17	12	183	2	1	74	1	128	5	16	53	–
1927/28	220	23	9	186	1	1	70	1	127	5	16	49	–

A magyar tagozat tantestületében működő tanárok és szolgálati idejük: Bányai József 1926–1927, Báthory Andor 1919–1935, Bayer Artur 1918–1935, Boros József 1913–1923, Czinke István 1896–1922, Fábian Vilmos 1912–1938, Frenyo Lajos 1921–1938, Füredi Hugó 1926–1927, Gyürki Pál 1896–1923, Hirsch Ármin 1926–1927, Holécezi Miklós 1912–1938, Horváth Albert 1899–1934, Horváth Zoltán 1897–1926, Kellner Sándor 1926–1927, Kerekes Dezső 1884–1926, Komáromy Géza 1899–1936, Lange Edit 1926–1927, Loysch Ödön 1897–1931, Mándy Antal 1920–1938, Marton István 1905–1926, Novacký János 1926–1927, Pásztory Gyula 1901–1920, Rosenthal Vilmos 1924–1927, dr. Walentinyi Dezső 1896–1924.

A szlovák tanári karban tevékenykedő tanárok és szolgálati idejük: Albrecht Gejza 1922–1925, dr. Bečka Jozef 1927–1928, dr. Cvengoš Vojtech 1927–1928, Dianiška Pavol 1925–1926, Faluba Ján 1920–1938, Ficl František 1926–1927, Florek Pavol 1925–1926, Forst František 1926–1928, Funda Jozef 1923–1925, Hirsch Ármin 1926–1927, Holeček Václav 1927–1928, Jiša Jaroslav 1924–1926, Kardoss Ján 1926–1927, Kesl Miloš 1926–1927, Kodl Karol 1923–1924, Korbel Alexander 1923, Lukáč Ferdinand 1924–1938, Lukačik Jozef 1924–1925, Medzihradský Peter 1922–1926, Mišečka Bernard 1920–1938, Moždik Anton 1927–1928, Németh Pavol 1920–1926, Pallas Juraj 1927–1928, Pavlík Karol 1925–1927, Pletka Oldřich 1927, Roman Ondrej 1924–1925, Velišek František 1923–1925, Wunsch Bohuslav 1925–1927.

A szlovák tagozat osztályaiban nem kötelező tárgyként, heti 2 óra keretében bevezették a magyar nyelv oktatását. A tanárok Horváth Albert és Komáromy Géza voltak. A magyar testületből hárman léptek, Červenka Martin váltotta őket. Csakhamar megtanult magyarul. Később az 1960-70-es években a pozsonyi pedagógiai főiskolán ő készítette föl a magyar alapiskolák természetrajz-kémia tantárgyak oktatóit, akik korábban rimaszombati diákjai is voltak. A következő tanévben a szlovák A és B első osztály 39-38 tanulóval kezdte meg a tanévet. E tagozat 7 tanára tanított a magyar osztályokban is.

Az 1931/32. tanév, szeptember 4-én vette kezdetét, az ifjúság felekezetenként ünnepi istentiszteleten vett részt. Erről az értesítőben először esik szó. Az igazgatóság a magyar tagozaton 41-es és 38-as létszámmal A és B osztályt nyitott. A párhuzamos szlovák A és B első osztályokban 41 és 24 volt a tanulók létszáma. Ebben a tanévben az intézet szlovák tagozatát 314, a magyar tannyelvű törzssztyályokat 215 tanuló látogatta. Helyszűke miatt a törzstagozat I. B osztályában délután folyt a tanítás, ugyanakkor az V. és VI. osztályoknak nem volt állandó tanteremük (létszámuk 28, 24). Loysch Ödön, 1897 óta az intézet tanára, éveken át igazgatója, 1931. szeptember 1-jén nyugalomba vonult. A tanárokat egy-két évente áthelyezték. A szlovák tagozat oktatói Csehországba tértek vissza, a törzstagozat fiatal tanárai tiz esztendő alatt a délszlovákiai városok (Losonc, Ipolyság, Kassa, Pozsony) mindegyikébe eljutottak.

A nyolcadikos osztály az 1933/34-es tanév végén Fábian Vilmos osztályfőnökkel

A X. Értésítőben megemlékeznek Veress Samuról, az intézet felvirágoztatása körül nagy érdemeket szerzett nyugalmazott igazgatóról, aki 1932. december 25-én elhunyt. Neuhofer Rudolf miniszteri tanácsos és Dobeš Jaroslav főszaktanácsos az iskolaügyi szervek nevében a tulajdonos egyházak képviselőivel az iskolaépület bővítése ügyében a tárgyalásokat megkezdték. Számos és jelentős intézeti ünnepélyt a Tompa- és a Botto-önképzőkör rendezte, tanárelnökök Horváth Albert és Aulický Vladimír, ünnepi szónokok a VII-VIII. osztályos diákok voltak. Ekkor a magyar tantestület létszáma 16, a szlovák tanárok száma 23, ezen kívül három hitoktató is működött. Lackner László már ebben a tanévben is mindkét tagozaton sikereket ért el az ének-zenei nevelés terén. Jelentősen emelkedett az iskolai ünnepélyek, emléknapok száma, művészi színvonala. Énekkari számok, zongorán és vonós hangszeren előadott igényes művek, kiváló szavalók és előadók emelték az állami ünnepek színvonalát.

A szlovák tagozat négy alsó évfolyamában párhuzamos osztályokban folyt a tanítás. Az I. osztályokban a létszám meghaladta a 40-40 főt. Az V. osztályig a lemorzsolódás 14–20%. A magyar osztályok esetében az elsősök száma közel ötven, és a négy év alatti létszámcsökkenés 20% körüli. Az 1936/37. tanévben az intézet gondjai megoldódtak. A diákok az épület bővítésével 1936. december 1-jétől új tantermet foglalhattak el, majd február 1-je után további két tantermet a mellékhelyiségekkel együtt. Megszűnt a délutáni tanítás és a vándorló osztályok gondja. Az egyik tanteremből újabb rajztermet alakítottak ki. Noha az építkezések a tulajdonos egyházakat anyagilag kimerítették, az iskolai rádió beruházási költségeit mégis vállalták.

Az 1937/38. tanév végén és a nyári szünet idején egymást követték a tanárok áthelyezéséről, új tantervek kinevezéséről és tényleges katonai szolgálat megkezdésének tudomásulvételéről szóló minisztériumi határozatok. A prágai kormány 1938. szeptember 23-án éjjel a hadsereg mozgósítását rendelte el, s a járási hivatal az iskola épületét a katonaság számára lefoglalta. A rendkívüli állapot, a vasúti közlekedésben mutatkozó megterhelés miatt a tanulók fele, a bejárók nem jelenhettek meg az iskolában. A tanítás október elejéig 9 napon át szünetelt. Majd a nehézségek ellenére (több tanárt katonai szolgálatra behívtak) az évfolyamok összevonásával a tanítást megkezdték. Az intézet irányítását már nem Prágából, hanem 1938. október 10-től a Pozsonyban létrejött Iskola- és Népművelődésügyi Minisztérium vette át.

A nyelvhatáron álló városban és az intézet életében lábra kapott hírek bizonytalanságot és feszültséget okoztak. Faluba Ján igazgató mind a tanári karban, mind az ifjúság körében igyekezett ezt mérsékelni, de az 1938. november 2-án hozott bécsi döntés után távozott. Az épületet, az egyházi vagyont a volt fenntartók képviselőinek, az intézet vezetését Fábíán Vilmos megbízott igazgatónak átadta. Az államosítás után beszerzett tanítási eszközöket, a szlovák diákság segédletével becsomagoltatta, lovas kocsikon a vasútállomásra fuvarozták, majd november 3-án három vagonban Tiszolcra (vagyis Szlovákiába) szállították. Ezen a napon a magyar tanári kartól baráti hangulatban búcsút vett. A délutáni órákban a szlovák tanári testület többsége elhagyta a várost. Az intézet és több mint 400 tanulója a tiszolci polgári iskola épületében nyert elhelyezést.

Rimaszombatban – a gimnázium 86. évi értesítője szerint – a diákok november 8-án jöttek újra iskolába. A tanév első három hónapjában csupán 41 napon s nem teljesen zavartalanul folyt a tanítás. A magyar honvédség csapatait november 10-én nagyszabású ünnepség keretében fogadta a város lakossága. Az oktatás megszervezésében a tanárihiány okozott gondot. A régi tantestületből nyolcan tettek hűség esküt, öt tanárt a további szolgálat alól felmentették. Az intézet két nyugdíjas tanára készségesen vállalt tanítást. Két hónap után öt tanárt ideiglenes óraadó helyettesként alkalmaztak. További gondot jelentett a tankönyvek, a segédeszközök hiánya és a tananyag változása. A körülmények adta nehézségek ellenére a 304 fős diáklétszám, a szlovák tanítási nyelvű osztályokból beiratkozottakkal együtt, a nyolc évfolyamban összesen 379 tanuló oktatását sikerült biztosítani.

Felhasznált források: A Rimavská Sobotai (Rimaszombati) Egyesült Protestáns Főgimnázium értesítői az 1919–1923 években.; A Rimavská Sobotai csehszlovák állami reál-gimnázium értesítői az 1923–1935 években.; Rimavská Sobotai áll. magyar reál-gimnázium szlovák párhuzamos osztályokkal, értesítők az 1935–1938 években.; *Július Bolfik*: Rimavská Sobota. Vydavateľstvo Osveta, 1973.

Danis Tamás